

2.7.-81

Torsdag med THORS

TJINUSKI samt synpunkter på skidare och samfälligheter serverar prof. Thors i dagens språktext.

Själva befinner han sig nu på grönbete hemma i Oravais, men budskap och frågor från läsarna når honom via Hbl:s redaktion — dit ni alltså kan sända era "Thorsdagsbrev" också under semestertiden.

"Vilken stavning är lämpligast, kinuski eller tjinuski?"

I stavningsfrågor brukar det oftast räcka med en hänvisning till Akademiens ordlista, vilken ju är ett rättesnöre för stavningen. I det berörda fallet lämnar dock Ordlistan inget besked. Den tar inte upp kinuski/tjinuski, ett uteslutande finlandssvenskt ord.

Normalt skrivs tje-ljudet k före i: tänk på t.ex. kika, kitslig, kil. Stavning med tj förekommer emellertid i lånord, t.ex. tjuktjer. Inte heller kinuski/tjinuski är något ursprungligt svenskt ord. Efter övervägande skulle jag vilja föreslå stavningen tjinuski, som inte lämnar någon i tvekan om uttalet.

□

Samme frågare tar upp vissa finska ord på -ja, s. k. agentnomina, dvs ord som betecknar den som utför en viss handling. Av dem vill jag i dag beröra den svenska motsvarigheten till finskans hiitäjä, en som skidar.

Det finns faktiskt inte mindre än tre ord som kan användas. Skidlöpare är en som deltar i en tävling. Skidåkare är vem som helst som åker skidor. Jämte de här båda orden finns också ett ord som väl är det mest naturliga hos oss: skidare. Länge nog har man i Sverige varit negativ till ordet skidare; numera har t.ex. Akademiens ordlista erkänt, att det finns ett verb (att) skida. I samband därmed har också skidare fått plats i Ordlistan.

Man kan alltså i "alldagliga" sammanhang välja mellan skidare och skidåkare.

□

Det har varit midsommar, följaktligen en mängd förlovningar och bröllop. I det sammanhanget förekommer det i många notiser, att fästmöns eller brudens föräldrar omnämns, ofta nog med titlar. I det sammanhanget undrar en frågande: "Skall titlarna stå i bestämd eller

obestämd form, när det finns två av dem?"

Bakom frågan döljer sig fall som t.ex. "dotter till direktören, socialrådet P.X." och "dotter till kontorschefen, dipl.ekon. R. Z.". Normalt behandlas titlarna så, att den första (som ofta anger tjänsteställningen) får bestämd form, dvs har slutartikel, medan den andra (som ofta anger en akademisk grad eller en militär grad) får obestämd form. Enligt min erfarenhet är det nu skildrade språkbruket allmänt.

En sak skall tilläggas. Titlar på -råd används alltid i bestämd form före ett namn: hovrättsrådet W., sockenrådet B., osv.

□

En tredje frågeställare känner en viss tvekan inför ordet samfällighet och undrar, om det inte finns något bättre ord.

Om jag förstår frågan rätt, avser den samfällighet som kyrklig förvaltningsterm. På många håll, inte minst i Borgå stift, bildar flera församlingar en kyrklig samfällighet. De har i mycket kvar sin självständighet, väljer egen kyrkoherde, eget församlingsråd osv., men har gemensam ekonomi med en annan eller med andra församlingar. Jag tycker inte, att samfällighet är något olämpligt ord i det sammanhanget (ordet kan återges med "gemensam egendom" o.likn.).

Gemenskap vore inte lämpligt; det syftar på "djupare, andlig samhörighet", union ännu mindre, eftersom det avser ett närmare samband.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

Hbl 9.7.81

Begivenheter är ett ord som under sommarmånaderna varenda dag dyker upp på Dagbokssidan. Här utreder prof. Thors ordets härkomst och betydelse. Också på sommaren går det bra att konsultera professorn. Skicka in breven till Hbl:s redaktion så vidarebefordrar vi dem.

En frågande känner förundran över ordet begivenheter. Hur kan ordet ha en sådan användning?

Ordet begiva (sig) har under tidernas lopp haft flera betydelser. Två har speciellt intresse. I äldre svenska kunde man ha begiva sig i betydelsen "hänge sig åt", t.ex. "begiva sig på girighet". Med den användningen sammanhänger det alljämt brukliga begiven på någonting, t.ex. "begiven på starka drycker". Vanligt i äldre bibelöversättningar är begiva sig i betydelsen "hända" ("Och det begav sig, att tiden var inne, då hon skulle föda"). Den användningen av begiva sig har inkommit i svenskan genom inflytande från Luthers bibelöversättning; han brukar nämligen mycket ofta det tyska sich begeben på samma sätt. Det är vidare med detta uttryck vi bör sammanställa begivenhet i betydelsen "händelse". Det är ett tämligen nytt ord; av Akademiens stora ordbok framgår, att de äldsta exemplen på begivenhet är från slutet av 1800-talet. Ordet bildades efter mönster av tyskans Begebenheit och danskans begivenhed, troligen närmast efter

det danska ordet. I svenskan har begivenhet inte blivit något riktigt vanligt ord. Ofta används det lite skämtsamt.

◇

Det har tidigare varit tal om översättningen till svenska av finska ord på -ja med betydelsen "person som utför en viss handling". Till de aktuella orden hör också lyöjä som term i bollspel, t.ex. boboll. Boboll har som känt sin huvudsakliga utbredning på finskspråkigt håll i vårt land. Det finns faktiskt också en svensk term för "lyöjä", det heter slagman. Den termen brukas också i vissa andra bollspel, där ett slagträ används.

(I förbigående kan nämnas, att moderna rikssvenska idrottslexika tar upp bobollspelet och meddelar svenska termer för olika spelare.)

◇

I spalten för den 25 juni berörde jag ordet pasha, namn på ett slags påskgodis. Jag har sedan fått lära mig, att jag högg i sten, när jag påstod att ordet uttalas med betoning på slutstavelsen.

En förklaring till detta (men ingen ursäkt) är, att ordet inte tillhör mitt eget språkbruk. I min ungdom var jag faktiskt främmande för såväl memma som pasha, och det är helt nyligen jag hört det senare ordet; det uttal med betonad slutstavelse som jag hörde tycks vara en individuell egenhet.

Pasha är ett lån från det ryska pasha "påsk, påskkaka" och har liksom det ryska ordet betoning på första stavelsen. (Hos oss har det fått uttal med sje-ljud; ordet uttalas i ryskan med s och ett mycket markerat slag av h-ljud). Viktigast i fråga om uttalet är betoningen på första stavelsen. Vare sig vi stavar det pasha eller pascha, så förleds vi till uttal med sje-ljud. Det enda sättet att markera det ryska uttalet vore nog (som en insändare antyder) att skriva pas-ha, men det går knappast i praktiken.

Carl-Eric Thors